

**REKREATSIYA FANINING RIVOJLANISH TARIXI BUGUNGI KUN
NIGOHIDA**

Xasanov Xojimurod To‘ychiboy o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rekreatsion turizm fanining rivojlanish tarixi borasida so‘z yuritilgan. Aniqroq aytganda ushbu fan qachon va qanday paydo bo‘lganligi va uning bugungi kunga kelib alohida bir fan sifatida nechog‘liq ahamiyatli ekanligi aytib o‘tilgan. Shu bilan birga ko‘plab olimlarning fan rivoji uchun qo‘shgan hissalarini batafsil yoritilishiga harakat qilinadi.

Kalit so‘z: Rekreatsiya, “rekreatsion resurs”, “Rekreatsiya vaqti”, monografiya, Ontario

**THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF RECREATION SCIENCE TO
THE PRESENT DAY AT A GLANCE**

Xasanov Xojimurod To‘ychiboy o‘g‘li

Student of Chirchik State Pedagogical University

Abstract: This article talks about the history of the development of the science of recreational tourism. More precisely, when and how this science appeared, and how important it is as a separate science today. At the same time, the contributions of many scientists to the development of science will be covered in detail.

Key words: Recreation, "recreation resource," "Recreation Time," monograph, Ontario

Rekreatsiya faoliyati insonlarning sog‘ligini tiklashda, mehnat unumdorligini oshirishda, stress va ruhiy tushkunlikdan chiqarishda muhim rol o‘ynaydi. Inson jonli organizm bo‘lganligi bois hayoti davomida dam olishga, tabiat bilan hamnafas bo‘lishga ehtiyoj sezadi, ayniqsa, bunday ehtiyoj aholi, ishlab chiqarish korxonalarini va transport tarmoqlari zich joylashgan shahar joylarida ancha yuqori bo‘ladi. Umumiy qilib aytadigan bo‘lsa rekreatsiya faoliyati inson sog‘lig‘ini tiklasdan iborat. Yaqin yillarda Prezidentimizning turizm va rekreatsiya sohalarini rivojlantirish bo‘yicha qabul qilgan qaror va farmonlari, shuningdek, 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi farmonida ham, shu qisqa besh yil ichida mamlakatimizda turizm va rekreatsiya sohalariga katta ahamiyat berilishi xorijiy va davlat investitsiyalari orqali, e‘tibordan chetda qolgan 100 dan ziyod madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilishga davlat buyurtmasi joriy qilish hamda

ularga olib boruvchi infratuzilmani tiklash, mamlakatimizning ziyorat turizm imkoniyatlaridan samarali foydalanib, turizm sohasida qo‘shimcha eksport hajmini 30 foizga oshirish bo‘yicha qarorlar qabul qilinganligi e‘tiborga loyiqdir. Turizm va madaniy meros obyektlari infratuzilmasini rivojlantirish hamda 8 mingdan ortiq madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish bo‘yicha davlat dasturini qabul qilish. Zomin, Forish, Baxmal, tumanlari va “Aydar-Arnasoy” ko‘llar tizimida qo‘shimcha turistik zonalar va dam olish maskanlarini barpo etish, 300 million AQSH dollariga teng loyihalarni amalga oshirish, 25 ming ish o‘rnini yaratish. Samarqandni “Turizm darvozasi”ga aylantirish orqali kelgusi besh yilda turizm xizmatlari hajmini kamida 10 barobarga oshirish kabi maqsadlar olg‘a suriladi.

“Rekreatsiya” – so‘zi, lotin tilidan kelib chiqqan bo‘lib, “qayta tiklash” ma‘nosini anglatadi, polyak tilida rekreaja –dam olish, recreation –qayta tiklash ma‘nolarini anglatadi. Shuningdek, Rekreatsiya – (fransuzchada recreation-dam olish, harakatni o‘zgartirish degan ma‘nolarni anglatadi). Bu so‘z deyarli barcha Yevropa tillariga bir xil ko‘rinish va ma‘noda kirgan bo‘lib, uni ingliz, fransuz, polyak, rus va boshqa tillarda qo‘llanilib kelayotganiga amin bo‘lishimiz mumkin. Demak, rekreatsiya faoliyati inson dam olishi va shu orqali o‘z sog‘ligi, jismoniy va ruhiy kuchlarini qayta tiklashi bilan bog‘liqdir.

Amerikalik olim R.A. Stebbins esa rekreatsiyani quyidagicha ta‘riflaydi: “Iqtisodiy jihatdan rivojlangan jamiyatda rekreatsiya insonlarning jismoniy va aqliy mehnat jarayonidagi ezilishidan sog‘ayishni anglatadi”

Iqtisodchi olim Z.T. Abdulhakimov o‘z ilmiy tadqiqotlari davomida rekreatsiya tushunchasiga quyidagicha ta‘rif bergan “Rekreatsiya-bu tabiiy muhitda inson o‘zining ish qobiliyatini qayta tiklay olishi va dam olishi mumkin bo‘lgan joylar (tabiatning manzarali joylari, baland tog‘ va tog‘ oldi hududlari, suv xavzalari bo‘ylari, soylar, sharsharalar, tabiiy yodgorliklar va qo‘riqxonalar, davolanish va dam olishga mo‘ljallangan sanatoriy, turistik bazalar, tarixiy yodgorliklar, muzeylar, turli ko‘rgazmalar, teatrlar, turli madaniy kechalar va tadbirlar)ni o‘z ichiga oluvchi ijtimoiy-iqtisodiy jarayondir” deb fikr bildirgan.

Yana bir iqtisodchi olim Z.I. Usmonova o‘zining doktorlik dissertatsiyasida rekreatsiya tushunchasining turli talqinlari tahlil qilish natijasida, uni «Rekreatsiya-uydan tashqarida tabiatda, turistik sayohatlarda, sanatoriy-kurort, sog‘lomlashtirish muassasalarida dam olish yo‘li bilan sog‘ligini va ishchi kuchini tiklash deb tushunish lozim bo‘ldi. Rekreatsioon turizm-turizmning klassik ko‘rinishi bo‘lib, o‘z ichiga sog‘lomlashtirish, tanishuv va sport turizmini qamrab oladi. Rekreatsiya dam olishni maqsadli tashkil etish, tegishli bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish va qo‘llashi, tomoshabin sifatida tadbirlarda ishtirok etish yo‘li bilan aholining jismoniy, intellektual va ma‘naviy ehtiyojlarining qondirilish jarayonini qamrab oluvchi maxsus faoliyat turidir» deb ta‘riflagan.

N.F.Reymers “Rekreatsiya-aholi o‘z salomatligi va ish qobiliyatini tiklash maqsadida tabiiy hududlarda dam olishi yoki milliy bog‘, arxitektura yodgorlikari va boshqa ko‘ngil ochar maskanlarga sayohatlarga chiqishi” deb ta’kidlaydi.

T.B. Nikolenko fikriga ko‘ra, “Rekreatsiya – bu dam olishning xohlagan turi, inson kuchlarini qayta tiklashga yo‘naltirilgan faoliyat turidir”.

L.A. Akimov fikricha, turizm-rekreatsiyaning turli-tuman ko‘rinishi, dam olishning aktiv turlaridan biri, tanishuv faoliyati orqali insonning mehnat qilish qobiliyatini qayta tiklash jarayonlariga aytiladi, deb ta’rif bergan.

V.A.Kvartalnov fikriga ko‘ra “Rekreatsiya – insonning jismoniy, aqliy kuchlarini qayta tiklash va ochiq havoda sayr qilish jarayonlari tushuniladi” deb ta’riflaydi.

Rekreatsiya faoliyati geografiya fani tomonidan o‘rganilishi turli mamlakatlarda turli davrlarda boshlangan. Dastlab Angliya va Amerika geografiyasida turizm va rekreatsiya 1930-yillardan boshlab muntazam ravishda tadqiq etila boshlanga. Turizm va rekreatsiya sohasi bo‘yicha dastlabki tadqiqotlar Amerika iqtisodiy geografiyasida 1930-yillarda urushdan keyingi vaqtda turistik rayonlarni iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatishi tufayli rivojlandi. Buyuk Britaniyada rekreatsiya bo‘yicha yirik tadqiqotlar 1939-1949-yillarda Gilbert tomonidan Britaniyaning sohilbo‘yi hududlarida kurortlarni tashkil qilish asosida rivojlandi.

G‘arbda 1960-1970-yillarga kelib turizm va rekreatsiya geografiyasi sohasi bo‘yicha maxsus ilmiy nashrlarning ko‘payishi tufayli ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar jadallik bilan rivojlandi. G‘arbda, jumladan, AQSH va Angliyada turizm va rekreatsiya sohasiga Pirs (1979), Smit, Mitchel (1990), Myorfi (1991), Hall, Lyu (1998), Patmore (1983), Koppok, Duffield (1975) kabi olimlar hissa qo‘shganlar. Kanadada esa turizm sohasidagi muhim tadqiqotlar Roy Volf nomi bilan bog‘liq. Uning dastlabki tadqiqotlari 1951-1952-yillarda Ontario qishloqlarida amalga oshirilgan.

Sobiq Ittifoqda esa rekreatsiya geografiyasi XX asrning ikkinchi yarmidan keng taraqqiy eta boshladi. 1963-1975-yillarda rus tadqiqotchilari V.S. Preobrajenskiy, Y.A. Vedenin, I.V. Zorin, V.N. Lexonov, L.I. Muxina, L.C. Filippovich va boshqalar tomonidan “Rekreatsiya geografiyasining nazariy asoslari” nomli monografiya tayyorlandi. Rossiyada rekreatsion geografiyani ilmiy jihatdan o‘rganishda, A.Y. Vedenin, N.A. Danilova, I.V. Zorin (1974), N.N. Miroshnichenko (1969), L.I.Muxin, I.I. Projkin (1975) kabi tadqiqotchilar rekreatsion faoliyatni baholashda geografik yondashuvga alohida etibor beradilar. O‘tgan asr 70-yillarining ikkinchi yarmida L.A. Bagrova, N.B. Bagrov, V.S. Preobrajenskiylar, “rekreatsion resurs”larni analiz qilish usullarini o‘rganadi.

“Turizm va rekreatsiyani rivojlantirishning geografik muammolari” ilmiy to‘plamida V.S. Preobrajenskiy (1975) rekreatsion faoliyatni asosiy nazariyalariga e’tibor qaratadi. Rossiyada rekreatsion geografiya XX asrning 80-yillarida mustaqil

fan sifatida yuzaga kela boshladi. Bu davrda bir qancha asosiy ilmiy ishlar amalga oshirila boshlandi. Jumladan: P.G. Sarfis “SSSR rekreatsiya geografiyasi: kurortologik omillar” (1979), N.S. Mironenko va I.T. Tverdoxlebov rekreatsion geografiyani fundamental o‘rganishda rekreatsion resurslarning – tarixiy yoki badiiy qiymati, o‘ziga xosligi, estetik jozibasi va tibbiy sog‘lomlashtirish ahamiyati kabi xususiyatlarini muhim deb tushuntiradi.

Rus olimlari tomonidan rekreatsion geografiyaga oid ko‘plab ilmiy ishlar va maqolalar bu fanning rivojlanishiga katta turtki berdi. Jumladan: «Hududiy rekreatsion tizim dinamikasi» (Y.A. Vedenin. 1982-yil), «Rekreatsion tizimlar» (N.S.Mironenko va N. Bochvarova.), «Iqtisodiy geografiyaning rivojlanishida rekreatsion omillarning rivojlanish tendensiyalari» (E.M. Eldarov. 1990-yil), «Rekreatsion resursshunoslik» (E.B. Kolotova), «Hududlarda rekreatsiyani rivojlanishida iqtisodiy muammolar» (M.M. Amirxonov, A.A.Tatarinov, A.D. Trusov. 1997-yil), «Rekrealogiya va rekreatsion geografiya nazariyasi» (V.S.Preobrajenskiy, Y.A.Vedenin, I.V.Zorin, V.A. Kvartalnov, V.M.Krivoshev, L.S.Fillipovich. 1992-yil), kabi monografiya va ilmiy ishlar ushbu fan va tarmoqning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Bundan tashqari yana ko‘plan o‘zbek olimlari ushbu fanga hissalarini qo‘shishgan ulardan X.M.Mamatqulov, A.Sadullaev, S.Avezov, A.Mathanova, N. Norchayevlardir.

Rekreatsion faoliyatda mavsumiylikni keltirib chiqaruvchi ikkita omilni ko‘rishimiz mumkin. Bular: 1). tabiiy omil (fasllarning almashinishi, yomg‘irli kunlar, tumanli kunlar va hk) 2). tashkillashtirilgan omil (davlat va diniy bayramlar, festivallar, xalqaro musobaqa va forumlar).

Bazi sabablarga ko‘ra rekreatsion faoliyat cheklanishi mumkin bular:

1. Jamiyatda ayollarning ko‘pligi: Amerikalik olim M. Argeyl genderni rekreatsiyaga to‘sqinlik qiluvchi sabab qilib ko‘rsatadi. Uning ta‘rifiga ko‘ra, ayollarda ayniqsa, farzandli ayollarda dam olish vaqti erkaklarga qaraganda ancha kamdir. Yuqoridagi fikrlardan, erkaklar ayollarga qaraganda rekreatsiya faoliyatida aktivroq hisoblanadi degan fikrga kelishimiz mumkin.

2. Yosh: aholi yosh tarkibi ham dam olishda ishtirok etishga kuchli ta‘sir qiladi. I. Hendri va boshqa olimlar o‘smirlik davrini bo‘sh vaqtga bo‘lgan ehtiyojning eng yuqori davri deb ta‘riflashadi. Huddi shunday jismoniy kuch va ijtimoiy energiya an‘anaviy ravishda balog‘at yoshining keyingi bosqichida pasayish bilan izohlanadi. Bu esa keyingi hayot davomida faol dam olishning pasayishiga olib keadi. Mamlakatimizdagi ko‘plab dam olish maskanlarida ham rekreatsiya faoliyatida yoshlarning soni ko‘p ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

3. Mablag‘ning kamligi: Amerikalik olim M. Argeyl moliyaviy resurslarning kamligi ham rekreatsiya faoliyati bilan shug‘ullanishga to‘sqinlik qilishini o‘z asarlarida aytib o‘tgan, chunki, odamlar daromadlarining yuqoriligi ularning bo‘sh vaqtini ortishiga va bu bo‘sh vaqtdan “Rekreatsiya vaqti” maqsadida foydalanishga sabab bo‘ladi.

Amerikalik olim D. Merker ham boy mamlakatlarda aholining bo'sh vaqti ko'p bo'lishini aytib o'tgan.

4. Odamlarning rekreatsion resurslarga yaqin yoki uzoqligi: Rekreatsion resurslarga hududiy yaqinlik va ulardan foydalanish imkoniyati asosiy hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Bu fikrni T. Burton 1971-yilda aytib o'tgan. U Buyuk Britaniyada odamlar rekreatsion resurslardan yarim milyadan 3,4 milyagacha uzoqlikda yashasalar dam olish manbalaridan uch barobar ko'proq foydalanishini aniqlagan. Bu xususiyat J.A. Patmore va S.J. Peyj va boshqalar tomonidan ham shahar parklari bo'yicha tadqiqotlarida aniqlangan.

Bu kabi ko'plab qadamlarni bosib o'tgan Rekreatsiya faoliyati mustaqil fan sifatida rivojlandi va bugungi kunda talabalarga(O'zbekistonda) asosiy fanlardan biri sifatida o'qitila boshlandi. Fanning asosiy maqsadi esa talabalarga rekreatsiy faoliyati haqida ko'proq bilim berishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. "X.M.Mamatqulov" Xalqaro turizm geografiyasi Samarqand/2008.
2. "Toshmurodov T". Xalqaro turizm. Toshkent: Turon-Iqbol, 2007.
3. <https://adamvido.com/the-history-of-recreation/>
4. <https://www.ieg-ego.eu/en/threads/crossroads/technified-environments/stefan-poser-leisure-time-and-technology>